

IN HOEVERRE DRAGEN OUDERE WERKNEMERS BIJ AAN DE ECONOMISCHE ONTWIKKELING BINNEN NEDERLAND? EEN ONDERZOEK NAAR DE INVLOED VAN DE ARBEIDSPARTICIPATIE VAN OUDEREN.

Door: Thedmer Postma (s2230976)

Begeleider: Inge Noback

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

Januari 2015

**rijksuniversiteit
groningen**

SAMENVATTING

Als mogelijke oplossing om de toenemende lasten die vergrijzing met zich meebrengt op te vangen, wordt vaak het verhogen van de arbeidsparticipatie van 50-plussers genoemd. Hiermee worden de sociale lasten gedrukt en wordt de productiviteit verhoogd. De Nederlandse overheid heeft verschillende maatregelen genomen met als doel de arbeidsparticipatie te verhogen. De vraag is echter, is dit beleid succesvol?

In hoeverre is er een verband tussen arbeidsparticipatie van 50-plussers en economische ontwikkeling binnen Nederland gedurende de periode 2008 tot en met 2013? Door middel van het berekenen van de Spearman Correlatiecoëfficiënt is er geen aantoonbaar verband gevonden tussen arbeidsparticipatie en economische ontwikkeling voor de periode 2008-2013. Verklaringen hiervoor zijn dat de economische crisis verantwoordelijk is voor een zodanig slechte situatie op de arbeidsmarkt dat de positieve ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van de oudere arbeidskrachten teniet worden gedaan door de ontwikkelingen van andere leeftijdsgroepen. Daarnaast is het ook goed mogelijk dat de positieve effecten van de toenemende arbeidsparticipatie van ouderen pas op de lange termijn zichtbaar zullen worden.

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding.....	4
1.1 Aanleiding.....	4
1.2 Probleemstelling	4
1.3 Opbouw Thesis	5
2. Theoretisch kader	6
2.1 Vergrijzing	6
2.2 Effect van vergrijzing op de economie	7
2.3 Arbeidsparticipatie 50-plussers.....	7
2.4 Aanpassen aan de vergrijzing.....	8
2.5 Overige Factoren	9
2.6 Regionale Verschillen	9
2.7 Hypotheses.....	10
2.8 Conceptueel Model	10
3. Methodologie.....	12
3.1 Bronnen en Data	12
3.2 Data Analyse.....	13
3.3 Reflectie	14
4. Resultaten	15
4.1 Arbeidsparticipatie en BBP.....	16
4.2 Werkloosheid	24
4.3 Samenvattend	27
5. Conclusie	28
5.1 Conclusie	28
5.2 Suggesties voor verder onderzoek.....	28
6. Literatuurlijst.....	29
7. Bijlage.....	32

1. INLEIDING

1.1 AANLEIDING

In Nederland en veel andere Europese landen vormen vergrijzing en de toenemende levensverwachting een probleem (Feldstein, 2006). Vergrijzing zorgt niet alleen voor een steeds kleiner wordende beroepsbevolking maar ook voor een steeds groter inactief deel van de bevolking dat beroep doet op pensioenvoorziening en sociale zekerheid. Vergrijzing zet de economie van een samenleving onder druk en een belangrijke manier om onder deze druk uit te komen en economische groei te realiseren is het verhogen van de arbeidsparticipatie onder ouderen (Keese, 2006).

Door de toenemende vergrijzing van de bevolking heeft de Nederlandse overheid zich genoodzaakt gevoeld om enkele maatregelen te nemen om de druk op de sociale zekerheid te minderen. Deze maatregelen zijn er op gericht om de arbeidsparticipatie onder ouderen te verhogen, onder andere door het vervroegd uitstromen uit de arbeidsmarkt te bemoeilijken (Arts en Otten, 2013). In 2006 is de fiscale bijdrage aan VUT- en prepensioenregelingen geschrapt, daarnaast is de fiscale arbeidskorting voor werkende ouderen verhoogd om ervoor te zorgen dat mensen langer blijven werken. In 2013 is afgesproken om de AOW- en pensioengerechtigde leeftijd te laten stijgen tot 67 jaar in 2021 (Arts en Otten, 2013).

De arbeidsparticipatie van de bevolking van 50 tot 65 jaar was in 2012 65% (Arts en Otten, 2013). Voor mannen tussen de 50 en 65 lag dit percentage op 77%. Dit is een behoorlijke stijging in vergelijking met de jaren '90, toen de arbeidsparticipatie gedaald was naar 56% van 80% in de jaren '70. Wat betreft de arbeidsparticipatie van vrouwen van 50 tot 65 is er een andere ontwikkeling zichtbaar. In de jaren '70 was nog maar 20% van de vrouwen werkzaam. Maar de arbeidsparticipatie van vrouwen in deze leeftijdsgroep is sinds de jaren '90 flink gestegen, naar 54% in 2012 (Arts en Otten, 2013).

Nu is het zo dat de Nederlandse economie na twee jaren van krimp weer voorzichtig begint te groeien. In 2014 werd een bescheiden economische groei van 0,2% geconstateerd, en volgens de voorspelling zal het bruto binnenlands product met 1,6% groeien in 2016 (De Nederlandsche Bank, 2014). In de Miljoenennota (Ministerie van Financiën, 2014) staat dat het dieptepunt van zowel de particuliere consumptie en de bedrijfsinvesteringen voorbij lijkt te zijn. Het consumentenvertrouwen neemt toe en de koopkracht stijgt in 2014 1,5% nadat deze de vier jaren daarvoor nog daalde. De arbeidsmarkt reageert weliswaar met enige vertraging op de aantrekkende economie, maar volgens het CPB (2014) is piek in de werkloosheid wel voorbij.

De vraag die hierbij gesteld kan worden is: in hoeverre is er een verband te ontdekken tussen de economische ontwikkeling in de afgelopen jaren en de resultaten van het Nederlandse beleid op het gebied van vergrijzing?

1.2 PROBLEEMSTELLING

Het doel van deze studie is onderzoeken of er een aantoonbaar verband bestaat tussen de economische ontwikkelingen binnen Nederland in de periode 2008 tot en met 2013 en de veranderingen in de arbeidsparticipatie van 50-plussers in dezelfde periode.

De hoofdvraag van deze studie luidt:

In hoeverre is er een positief verband tussen arbeidsparticipatie van 50-plussers en economische ontwikkeling binnen Nederland gedurende de periode 2009 tot en met 2013?

Bij deze hoofdvraag zijn de volgende deelvragen opgesteld:

Hoe heeft de arbeidsparticipatie van 50-plussers zich in Nederland de laatste jaren ontwikkeld?

Economische ontwikkeling kan op veel verschillende manieren worden uitgelegd, in deze thesis is gekozen om inkomen per capita te gebruiken als variabele, aangezien dit een goede representatie is van economische groei(Quah, 2001). Om deze reden luidt de volgende deelvraag:

Is er een verband te vinden tussen de ontwikkeling van arbeidsparticipatie van 50-plussers en de ontwikkeling van het inkomen per capita?

Hoe heeft de werkloosheid van 50-plussers zich in Nederland zich de laatste jaren ontwikkeld?

1.3 OPBOUW THESIS

In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader uiteengezet, en gevisualiseerd door middel van een conceptueel model. In hoofdstuk 3 worden de secundaire data besproken en op welke manier deze geanalyseerd worden. In Hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek besproken. In hoofdstuk 5 worden conclusies getrokken op basis van de resultaten en worden aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek.

2. THEORETISCH KADER

2.1 VERGRIJZING

Allereerst zal het begrip vergrijzing worden uitgelegd, aangezien dit de drijvende factor is achter het beleid om de arbeidsparticipatie van oudere werknemers te verhogen.

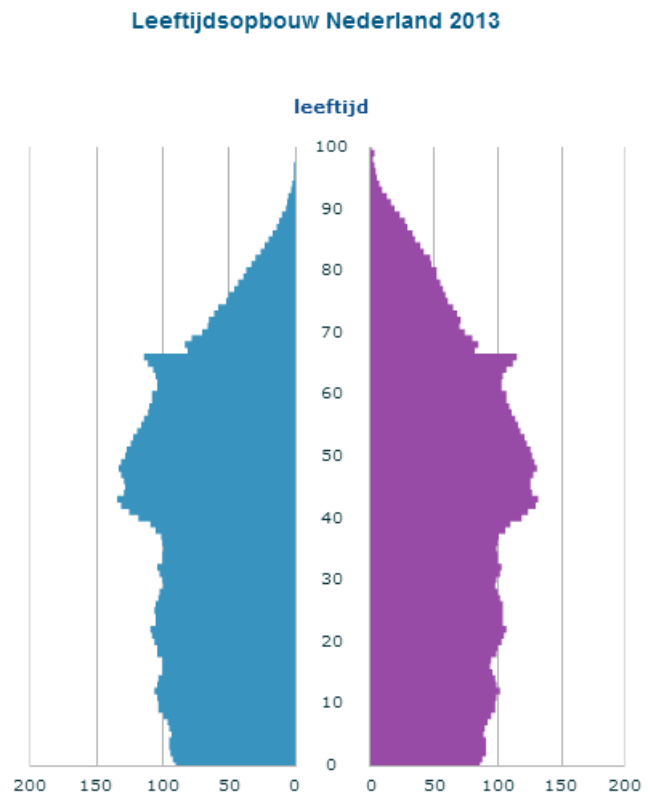
Vergrijzing kan worden beschreven een proces waarbij ouderen een steeds groter deel van de bevolking beginnen te vormen (United Nations, 2002). Vergrijzing is het gevolg van lage vruchtbaarheid en almaar hogere levensverwachting (Coleman, 2002 in Kupiszewski, 2013).

In 1950 was de gemiddelde levensverwachting in Nederland voor mannen 70,3 jaar en voor vrouwen 72,6 jaar. In 2013 is dit toegenomen naar 79,4 jaar voor mannen en 83 jaar voor vrouwen (CBS, 2013). Daarnaast was er gedurende de jaren 50 en 60 in bijna de gehele westerse geïndustrialiseerde wereld, waaronder Nederland, een zeer grote stijging van het geboortecijfer (Macunovich, 2002). Halverwege de jaren 60 ging het geboortecijfer weer omlaag en was de zogenaamde baby boom voorbij (Lesthaeghe, 2010). De Nederlandse bevolking bleef dankzij een relatief hoog geboortecijfer en laag sterftcijfer nog wel groeien, echter niet in het hoge tempo van de baby boom periode. Door deze ontwikkeling is de vergrijzing in Nederland, vergeleken met andere Europese landen, sterk afgeremd (Garssen, 2011).

In figuur 1 is de bevolkingspiramide van Nederland voor het jaar 2013 weergegeven. Hierin is de babyboomgeneratie duidelijk te herkennen en is te zien dat deze de pensioengerechtigde leeftijd begint te bereiken.

Lange perioden van dalende vruchtbaarheid leiden tot veranderingen in de structuur van een populatie (Reher, 2011). Eventueel leidt deze structuur tot een snel verouderende populatie. Johnson en Falkingham (1992) geven aan dat dit een grote uitdaging vormt voor alle sociale systemen die gebaseerd zijn op het verdelen van inkomen tussen de generaties. Oftewel het systeem waarin de sociale zekerheid van ouderen wordt bekostigd van de inkomsten van de jongere generatie.

Volgens de theorie zou een verhoging in de levensverwachting er niet alleen toe leiden dat het aantal jaren dat een individu tijdens zijn pensioen kan doorbrengen zal toenemen maar ook het aantal jaren dat een individu actief is op de arbeidsmarkt (Bloom et al. 2007). Bloom et al (2011) geven aan dat dit in veel landen echter niet is gebeurd, aangezien arbeidsparticipatie onder 60-plussers in de meeste OECD landen juist gedaald is gedurende de laatste decennia, ondanks dat de gemiddelde levensverwachting is gestegen. Hier zijn veel verklaringen voor. Bloom et al (2011) noemen onder andere een toegenomen behoefte aan vrije tijd, een algemene toename van rijkdom en moeilijke arbeidsmarkten. De belangrijkste reden voor de dalende arbeidsparticipatie onder ouderen was ten tijde van de publicatie van Bloom et al (2011) echter het sociale

Figuur 1 - Bevolkingspiramide Nederland bron: CBS(2014)

zekerheidsstelsel. Een meerderheid van deze stelsels stimuleert of stimuleerde direct of indirect vervroegde terugtreding van de arbeidsmarkt.

2.2 EFFECT VAN VERGRIJZING OP DE ECONOMIE

Omdat economische ontwikkeling een belangrijk onderdeel is van deze studie is het van belang om aan te geven hoe de vergrijzing de economie beïnvloedt. Om te illustreren hoe vergrijzing invloed uitoefent op de economie wordt de levenscyclus theorie gebruikt.

Volgens de levenscyclus theorie zal een individu gedurende het hoogtepunt van zijn carrière zoveel mogelijk van zijn verdiensten opsparen zodat hij hier op kan teren gedurende de minder florissante dagen van zijn carrière wanneer de verdiensten lager of er helemaal niet meer zijn (Hurd, 1990 in Johnson en Falkingham, 1992). Bloom et al. (2011) leggen uit dat de belangrijkste drijfveren voor economische groei zoals het totale arbeidsaanbod, productiviteit, consumptie en spaartegoeden variëren afhankelijk van in welke fase van de levenscyclus de meeste mensen zich bevinden. De meeste ouderen hebben een fase in de levenscyclus bereikt waarbij hun bijdrage aan de maatschappij op economisch vlak begint af te nemen. Ze consumeren veel maar produceren weinig. Als de bevolking van een land voor een groot deel uit ouderen bestaat, betekent dit dat dit land een langzamere economische groei zal ervaren dan een land met een hoger aandeel jongere werkenden.. Johnson en Falkingham (1992) geven aan dat als het aandeel niet werkende ouderen in de bevolking toeneemt ten opzichte van het aandeel werkenden in de bevolking, dit betekent dat een steeds groter deel van het totale vermogen moet worden besteed aan het verzorgen van de gepensioneerde bevolking. Dit vermogen wordt uitbetaald in een combinatie van private spaartegoeden en sociale zekerheid, en is een herverdeling van middelen van jong naar oud.

2.3 ARBEIDSPARTICIPATIE 50-PLUSSERS

Naast vergrijzing is ook arbeidsparticipatie onder 50-plussers een belangrijk onderdeel van deze studie. In de komende paragraaf zullen er op basis van literatuur enkele bevindingen over de arbeidsparticipatie van oudere werknemers worden uiteengezet.

Arbeidsparticipatie onder oudere werknemers (50 tot 64) is significant lager dan arbeidsparticipatie onder werknemers tussen de 25 en 50 jaar. Er zijn verschillende redenen voor oudere werknemers om zich vervroegd terug te trekken van de arbeidsmarkt, zoals slechte werkomstandigheden, gezondheidsproblemen of een lage werktevredenheid. En het was lang zo dat het sociale zekerheidsstelsel ze hiertoe in staat stelde (Vos et al. 2008).

Daarnaast speelt discriminatie op basis van leeftijd een rol in de afname van de arbeidsparticipatie onder oudere werknemers (Vos et al. 2008). Er zijn verschillende redenen waarom bedrijven liever jongeren dan ouderen in dienst nemen. In de literatuur zijn veel voorbeelden te vinden waaruit blijkt dat oudere werknemers minder productief zijn. Zo presteren oudere werknemers zowel op psychologisch als op fysiologisch vlak minder goed dan jongere werknemers (Welford, 1977 in Thun et al. 2007) en blijkt hun productiviteit na hun 45e steeds verder af te nemen (Lehman, 1953 in Vos et al. 2008). Thun et al. (2007) geven aan dat deze gedachtegang door veel beleidsbepalers bij bedrijven lijkt te zijn overgenomen aangezien het wervingsbeleid van veel bedrijven er voornamelijk op gericht is om jonge werknemers aan te trekken.

2.4 AANPASSEN AAN DE VERGRIJZING

Om de druk die vergrijzing op economisch vlak met zich meebrengt op te vangen, is het belangrijk om ervoor te zorgen dat ouderen langer aan het werk kunnen blijven (Olsen et al, 2014) en ouderen die inactief zijn op de arbeidsmarkt weer actief te laten worden. Door het verhogen van de arbeidsparticipatie kan de werkende bevolking worden vergroot, het zou een positieve invloed hebben op de overheidsfinanciën aangezien er minder zal worden uitgegeven aan pensioenen en meer belastingen zullen worden geïnd en het zou werkgevers meer tijd geven om hun personeel te verjongen (Keese, 2006)

De overheid kan ervoor zorgen dat mensen langer doorwerken dan wel terugkeren naar de arbeidsmarkt door middel van verschillende maatregelen. Logische oplossingen voor dit probleem is om werk aantrekkelijker te maken door middel van het verbeteren van arbeidsomstandigheden en het zorgen voor een grotere beschikbaarheid van werk met een marktconform salaris dat zorgt voor genoegdoening (Vos et al, 2008). Tegelijkertijd kan het door middel van beleid ook onaantrekkelijker en moeilijker worden gemaakt voor een individu om zich vervroegd terug te trekken van de arbeidsmarkt. In Nederland lijken de door de overheid genomen maatregelen effectief te zijn aangezien de huidige trends op de arbeidsmarkt er op wijzen dat de arbeidsparticipatie van ouderen toeneemt. Ook is het aandeel arbeidsongeschikten gedaald en is er een lichte daling te zien in het aantal werknemers dat vervroegd met pensioen gaat (Arts en Otten, 2013).

Ook bedrijven kunnen zich aanpassen aan de vergrijzing door aanpassingen te doen die ervoor zorgen dat oudere werknemers ook op latere leeftijd kunnen functioneren zonder productiviteit te verliezen (Vos et al, 2008). Een goed voorbeeld van hoe de aanpassingen van een bedrijf ervoor zorgen dat de productiviteit behouden blijft is dat van BMW. Er bestonden bij BMW namelijk zorgen wat betreft de afname van productiviteit naarmate het personeel ouder werd. In het geval van BMW was het zo dat gemiddelde leeftijd zou toenemen van 39 naar 47 in 2017. Er werd een proef uitgevoerd waarbij een team met de gemiddelde leeftijd van 47 aan de slag ging met een speciale productielijn waarbij in het productieproces verschillende aanpassingen waren gemaakt die ervoor zorgden dat werknemers minder lichamelijk werden belast. Het resultaat was een toename in productiviteit van 7 procent, waardoor het team net zo productief was als hun jongere collega's. De kwaliteit van het geleverde werk was goed en ziekteverzuim daalde tot onder het gemiddelde (Loch et al, 2010).

Behalve dat de een verhoogde arbeidsparticipatie de kosten van sociale zekerheid omlaag brengt, kan het ook zorgen voor economische ontwikkeling. Bruinshoofd et al. (2005) beschrijven hoe een toename van het arbeidsaanbod met 1% het BBP beïnvloedt. De beschrijving is gebaseerd op een simulatie die uitgevoerd is volgens het macro-economisch structuurmodel NIGEM. Allereerst zorgt de toename van het arbeidsaanbod voor een toename in de werkloosheidsvoet van 0.8%. Dit heeft weer een drukkend effect op de lonen wat ervoor zorgt dat er meer banen ontstaan. Na vijf jaar is de helft van het arbeidsaanbod geabsorbeerd en na tien jaar zorgen de werknemers die aan het productieproces zijn toegevoegd voor een stijging van 0.5% aan het reële BBP.

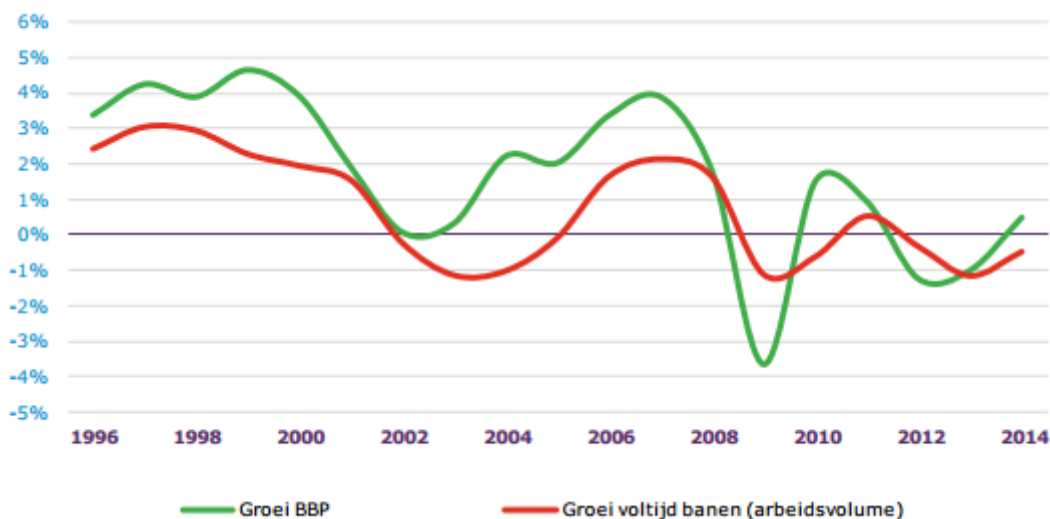
Tegelijkertijd is alleen het verhogen van de arbeidsparticipatie geen garantie voor economische groei. Ook de arbeidsproductiviteit is een belangrijke factor om groei te verwezenlijken. Ongeveer de helft van de groei van BBP komt voort uit de stijging van arbeidsproductiviteit (Storm en Naastepad, 2008).

2.5 OVERIGE FACTOREN

Als het verhogen van de arbeidsparticipatie van ouderen nut wil hebben moet er natuurlijk wel sprake zijn van een situatie waarin er ook daadwerkelijk werk is. Door de financiële crisis is dit minder vanzelfsprekend dan dat leek toen het meeste beleid werd opgesteld.

In 2008 stelde de advies commissie Arbeidsparticipatie (Bakker, 2008) dat er in 2015 600.000 extra banen bij zouden komen en dat er 2,6 miljoen banen vrij zouden komen door pensioen of arbeidsongeschiktheid. Bovendien zou de beroepsbevolking volgens voorspellingen vanaf 2010 krimpen. Dit zou er voor zorgen dat er meer banen dan beschikbare werknemers zouden zijn. Om dit te voorkomen moest de arbeidsparticipatie van ouderen, allochtonen en vrouwen omhoog.

Zoals te zien in grafiek 1 is deze verwachting, door de crisis die begon in 2008, niet uitgekomen. Voor het grootste gedeelte van de periode 2008-2013 was er zelfs een daling van het aantal voltijdbanen.

Grafiek 1 Groei voltijdbanen en Groei BBP. Bron UWV(2014b)

Het aantal vacatures wordt voor 2014 op 700.000 geraamd, volgens het UWV is een grote meerderheid van deze vacatures ontstaan door pensionering, en dus niet door een toename van het aantal banen. Het aantal WW-uitkeringen wordt voor 2014 geschat op 485.000 (UWV, 2014b). Zoals al eerder vermeld neemt de arbeidsparticipatie van ouderen ondanks de crisis toe, dit betekent echter niet dat al deze ouderen werk hebben. Een deel van hen is werkzoekend en de gestegen arbeidsparticipatie leidt er ook toe dat meer ouderen een WW-uitkering ontvangen. Het beleid is dus succesvol, maar de huidige economische situatie is anders dan was voorzien toen het beleid werd opgesteld. Het is hierdoor niet makkelijk om ook daadwerkelijk een baan te vinden en veel ouderen gaan nu in plaats van in de VUT in de WW (UWV, 2014b).

2.6 REGIONALE VERSCHILLEN

Uit onderzoek van het OECD blijkt dat in er binnen de OECD-landen grote regionale verschillen bestaan wat betreft inkomen, werkloosheid en werkgelegenheid (OECD, 2005). Deze conclusies gelden echter niet voor de relatief kleine landen zoals Nederland. De regionale verschillen in Nederland behoren dan ook tot de laagste van de OECD-landen (OECD, 2005).

Het noorden van Nederland is het dunst bevolkt, aangezien het van oorsprong een landelijk gebied is (OECD, 2013). Samen met Zeeland en Limburg vindt er in deze regio's ook de sterkste vergrijzing plaats en hoewel de totale bevolking van Nederland nog groeit kennen deze gebieden weinig bevolkingsgroei of zelfs bevolkingskrimp. Deze krimp wordt niet alleen veroorzaakt door een lage vruchtbaarheid maar ook doordat jongeren en jonge gezinnen weg trekken uit de regio (OECD, 2013). Ook op de arbeidsmarkt verschilt een deel van deze gebieden van de rest van Nederland. Voorspellingen geven aan dat arbeidsmarkt tegen 2020 met 9% zal krimpen in Limburg en met 3% in Groningen en Drenthe (OECD, 2013). De arbeidsparticipatie ligt in deze gebieden onder het landelijk gemiddelde en de werkloosheid is hoger dan gemiddeld (OECD, 2013).

2.7 HYPOTHESES

Op basis van de theorie en de onderzoeksvragen zijn de volgende hypothesen opgesteld:

Hoe heeft de arbeidsparticipatie van 50-plussers zich in Nederland de laatste jaren ontwikkeld?

Aangezien bronnen en rapporten aangeven dat het beleid van de Nederlandse overheid om de participatie van ouderen te verhogen succesvol is de hypothese voor deze deelvraag dat de data dit zal bevestigen en dat de arbeidsparticipatie van 50-plussers gestegen is.

Is er een positief verband tussen de ontwikkeling van arbeidsparticipatie van 50-plussers en de ontwikkeling van het inkomen per capita?

Op basis van de theorie lijkt het aannemelijk dat arbeidsparticipatie van ouderen de ontwikkeling van de economie beïnvloedt aangezien een verhoging van participatie zorgt voor minder hoge sociale lasten en daarnaast voor minder krimp op de arbeidsmarkt. Daarom is de hypothese bij dit onderzoek dat er een aantoonbaar positief verband zal worden gevonden tussen de arbeidsparticipatie en economische groei van Nederland binnen de periode 2008-2013.

Hoe heeft de werkloosheid van 50-plussers zich in Nederland zich de laatste jaren ontwikkeld?

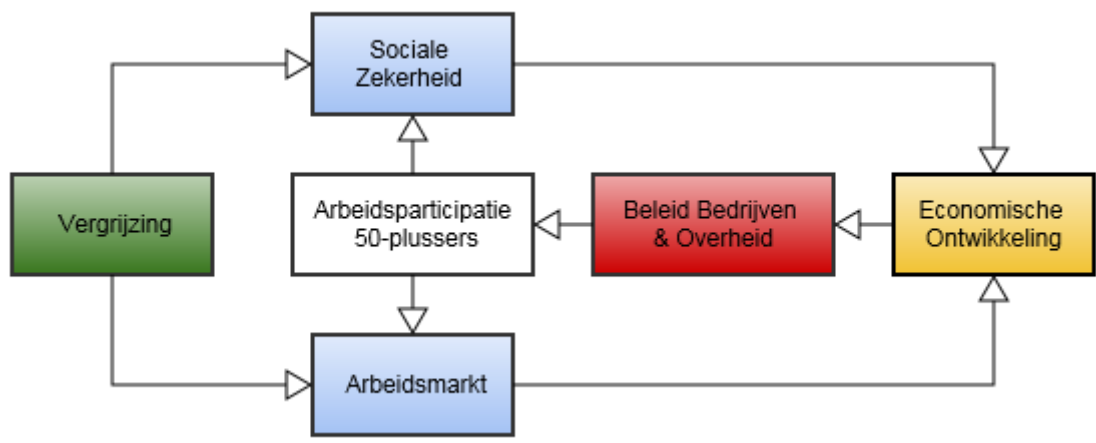
Aangezien de participatiegraad van ouderen is gestegen is het aannemelijk dat de werkloosheid onder ouderen ook is gestegen. Dit komt ook naar voren in het simulatie die door Bruinshoofd et al. (2005) is uitgevoerd. Hierin zorgt een verhoging van het arbeidsaanbod in eerste instantie voor een verhoging van de werkloosheidsvoet. Daarnaast bevestigt het UWV (2014) dat de werkloosheid onder ouderen inderdaad is toegenomen. De hypothese is dan ook dat de data een toename van werkloosheid onder ouderen plaatsvindt.

De hypothese voor de hoofdvraag is dat er een aantoonbaar verband bestaat tussen de arbeidsparticipatie van ouderen en economische ontwikkeling.

2.8 CONCEPTUEEL MODEL

In figuur 2 is het conceptueel model weergegeven. Hierin wordt weergegeven hoe de vergrijzing via de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt de economische ontwikkeling beïnvloedt. Vergrijzing zorgt immers voor een toename van sociale lasten en een krimpende arbeidsmarkt. De overheid en het bedrijfsleven zijn genoodzaakt om hun beleid te wijzigen om deze ontwikkeling tegen te gaan, onder andere door proberen de arbeidsparticipatie van de 50-plussers te verhogen. De overheid kan dit doen door bijvoorbeeld vervroegd stoppen met werken te bemoeilijken en de pensioenleeftijd te verhogen. Bedrijven kunnen dit doen door hun wervingsbeleid aan te passen en hun arbeidsomstandigheden te verbeteren waardoor hun werknemers langer door kunnen blijven werken.

Figuur 2 - Conceptueel model.

3. METHODOLOGIE

3.1 BRONNEN EN DATA

Economische ontwikkeling is een breed begrip. Quah (2001) legt uit dat economische ontwikkeling kan worden omschreven als de aanhoudende toename van de welvaart van een economie in combinatie met andere veranderende factoren in de industriële structuur van deze economie zoals: gezondheid en demografie.

Quah (2001) geeft aan dat het meten van economische ontwikkeling kan worden vereenvoudigd door te concentreren op een sleutelvariabele als representatie van economische groei. Deze variabele is inkomen per capita. Inkomen per capita is de maatstaf voor de totale waarde van alle goederen en diensten geproduceerd in de economie per hoofd van de bevolking en geeft een goede representatie van de welvaart van een land (Quah, 2001). Om het inkomen per capita te berekenen wordt het inkomen van een land, dit is of het bruto binnenlands product of bruto nationaal product, verdeeld over de totale bevolking. Voor deze studie zal gebruik worden gemaakt van BBP per hoofd van de bevolking, aangezien deze data via het CBS beschikbaar zijn (CBS, 2014c).

De reden dat in deze studie specifiek voor een leeftijdsgroep van tussen de 50 en 65 is gekozen is dat die leeftijdsgrens ook in de literatuur wordt gebruikt. Zo wordt de leeftijd van 50 jaar in publicaties van Arts en Otten (2011) gebruikt als de onderste leeftijdsgrens voor oudere werknemers. Er zijn ook publicaties waar met oudere werknemers de groep van 55 tot 64 wordt gebruikt (Vos et al. 2008), maar aangezien 50-plus een term is die vaak wordt gebruikt in de media om oudere werknemers aan te duiden en bovendien meer data beschikbaar zullen zijn voor de groep 50-plus is er voor gekozen voor de onderste leeftijdsgrens van 50 jaar te gebruiken.

Om de analyse uit te voeren is gebruik gemaakt van data van het CBS (CBS, 2014b, 2014c, 2014d). Deze data zijn voor iedereen toegankelijk en er wordt niet naar individuen verwezen. Hierdoor brengt het gebruik van deze data geen ethische bezwaren met zich mee.

Een overzicht van de gebruikte data:

Tabel 1 - Gebruikte Data.

	Variabele	Niveau	Periode	Geslacht
Economische ontwikkeling	BBP per hoofd (CBS, 2014c)	COROP-niveau	2008-2013	
Arbeidsparticipatie	Netto arbeidsparticipatie 45-55 jaar (CBS, 2014b)	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen
	Netto arbeidsparticipatie 55-65 jaar (CBS, 2014b)	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen
	WW-uitkeringen 45-55 jaar (CBS, 2014d)	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen

	WW-uitkeringen 55-65 jaar (CBS, 2014d)	COROP- niveau	2008- 2013	Mannen en Vrouwen
--	---	------------------	---------------	-------------------

Met deze data zijn de volgende variabelen samengesteld:

Tabel 2 - Opgestelde Variabelen.

	Variabele	Niveau	Periode	Geslacht
Economische ontwikkeling	mutaties in BBP per hoofd	COROP-niveau	2008-2013	
Arbeidsparticipatie	Mutaties Netto arbeidsparticipatie 45-55	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen
	Mutaties Netto arbeidsparticipatie 55-65	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen
Sociale Zekerheid	Mutaties WW-uitkeringen 45-55 jaar	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen
	Mutaties WW-uitkeringen 55-65 jaar	COROP-niveau	2008-2013	Mannen en Vrouwen

3.2 DATA ANALYSE

Om de data statistisch te analyseren is er gebruik gemaakt van de Spearman correlatiecoëfficiënt (Norušis, 2012). Als er gebruik wordt gemaakt van variabelen met een schaal waarbij volgorde belangrijk is, kan er een correlatiecoëfficiënt berekend worden. Deze meet de sterkte van de lineaire associatie tussen twee variabelen. Als alle waarden precies op een lijn met een positieve helling dan is de correlatie coëfficiënt 1 en als alle waarden precies op een lijn met een negatieve helling dan is de correlatie coëfficiënt -1. Vaak wordt er gebruik gemaakt van de Pearson correlatiecoëfficiënt, het niet-parametrische alternatief is de Spearman correlatiecoëfficiënt.

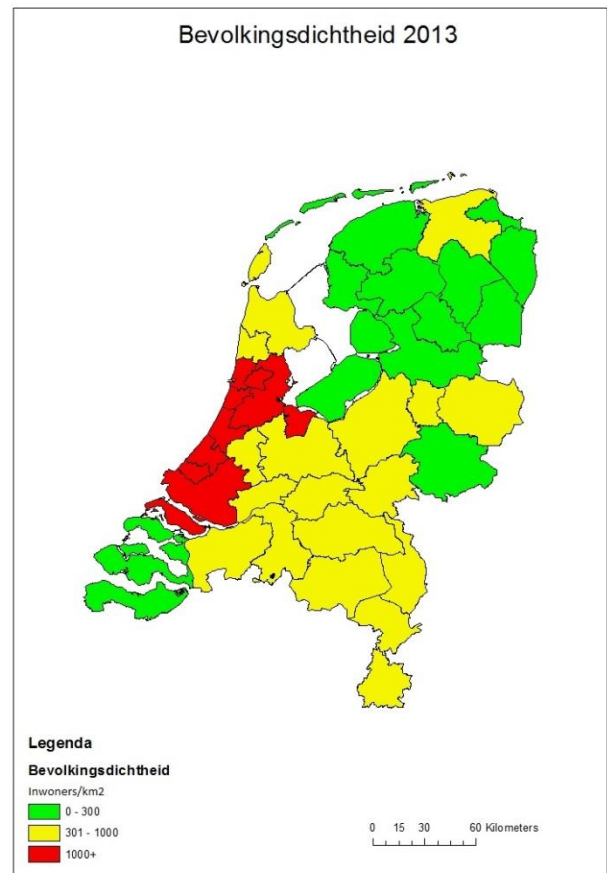
De reden dat er gebruik zal worden gemaakt van de niet-parametrische toets is dat het aantal cases klein is (namelijk 40 COROP gebieden), en van een normaalverdeling niet in alle gevallen sprake is. Bovendien is er in sommige gevallen sprake van extreme waardes die sterk afwijken van de rest van de dataset. Om deze redenen is het gebruiken van een non parametrische toets geschikter.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van COROP-gebieden als cases. COROP-gebieden zijn gebieden die in 1970 zijn opgesteld op basis van forenzen stromen(CBS, 2015a). In Nederland worden COROP-gebieden vaak als arbeidsmarktgebieden gekozen (Polman & Elst, 2008) , en om deze reden zijn ze bijzonder geschikt voor dit onderzoek.

In dit onderzoek zal worden gekeken naar de regionale verschillen op het gebied van arbeidsparticipatie en werkloosheid door COROP-gebieden met elkaar te vergelijken. De gebieden zijn verdeeld in drie categorieën gebaseerd op bevolkingsdichtheid, namelijk: minder verstedelijkt, verstedelijkt en sterk verstedelijkt. Deze opdeling wordt ook gebruikt door Polman & Elst (2008) waarbij regionale verschillen in arbeidsparticipatie van vrouwen werd onderzocht. Omdat in dit onderzoek een vergelijkbare vergelijking wordt gemaakt is gekozen voor eenzelfde verdeling van COROP-gebieden.

In figuur 3 is de kaart weergegeven van de COROP-gebieden naar verstedelijktingsgraad. Op basis van de data over bevolkingsdichtheid (CBS, 2015b), is bepaald in welke mate de gebieden zijn verstedelijkt. Gebieden met een bevolkingsdichtheid tot 300 inwoners per vierkante kilometer zijn geclassificeerd als minder verstedelijkt, gebieden met een bevolkingsdichtheid van 300 tot 1000 inwoners per vierkante kilometer zijn geclassificeerd als verstedelijkt en gebieden met een bevolkingsdichtheid van boven de 1000 inwoners per vierkante kilometer zijn geclassificeerd als sterk verstedelijkt. Dit is dezelfde indeling die Polman & Elst (2008) aanhouden. De kaart in figuur 3 laat duidelijk zien dat de minst verstedelijkte gebieden met name in het noorden van het land en Zeeland te vinden zijn en de meest verstedelijkte gebieden zicht in het westen van het land bevinden.

Figuur 3 - Verdeling van COROP-gebieden op basis van verstedelijking.

3.3 REFLECTIE

Er zijn verschillende factoren die van invloed zijn op de kwaliteit van de gebruikte data en de resultaten die ze opleveren. Zo is de periode waarbinnen is gekeken naar een verband tussen Arbeidsparticipatie en Ontwikkelingen in BBP redelijk kort. Daarnaast was er in deze periode ook sprake van een zeer instabiele situatie door de economische crisis die in 2008 begon.

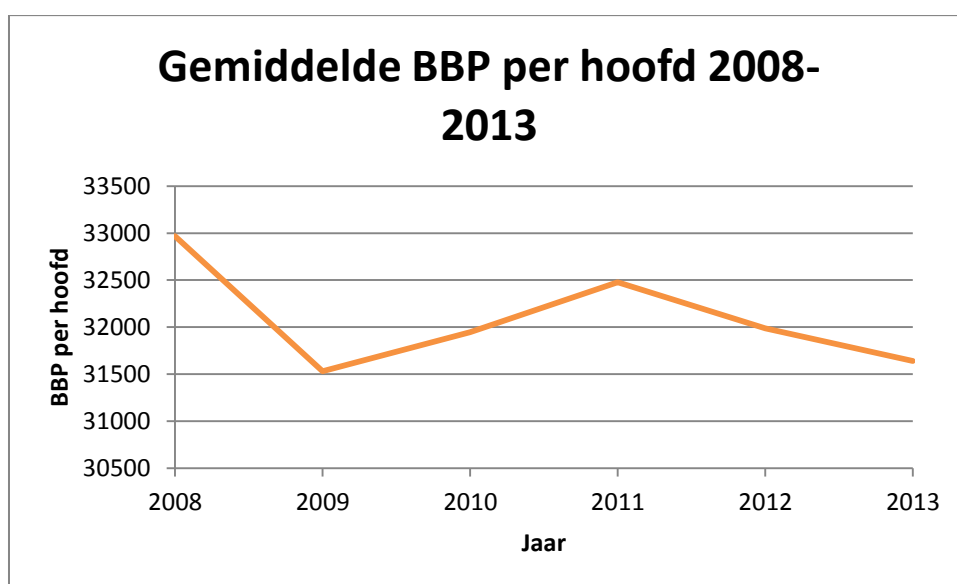
Daarnaast is door het gebruik van COROP-gebieden als cases het aantal cases voor de statistische analyse klein en moet er gebruik worden gemaakt van een niet-parametrische toets.

Omdat de CBS data voor arbeidsparticipatie en WW-uitkeringen enkel beschikbaar is voor de leeftijdsgroepen 45-55 en 55-65 jaar, zal in dit onderzoek gebruik worden gemaakt van data voor 45 tot en met 65 in plaats van 50 tot en met 65 jaar, wat in eerste instantie de bedoeling was. Ook moet vermeld worden dat de data voor het BBP per hoofd voor de jaren 2010, 2011, 2012 en 2013 voorlopige cijfers zijn. Bij de jaren 2009-2011 is er geen data beschikbaar voor vrouwen van 55-65 jaar voor het COROP-gebied Delfzijl en omgeving.

4. RESULTATEN

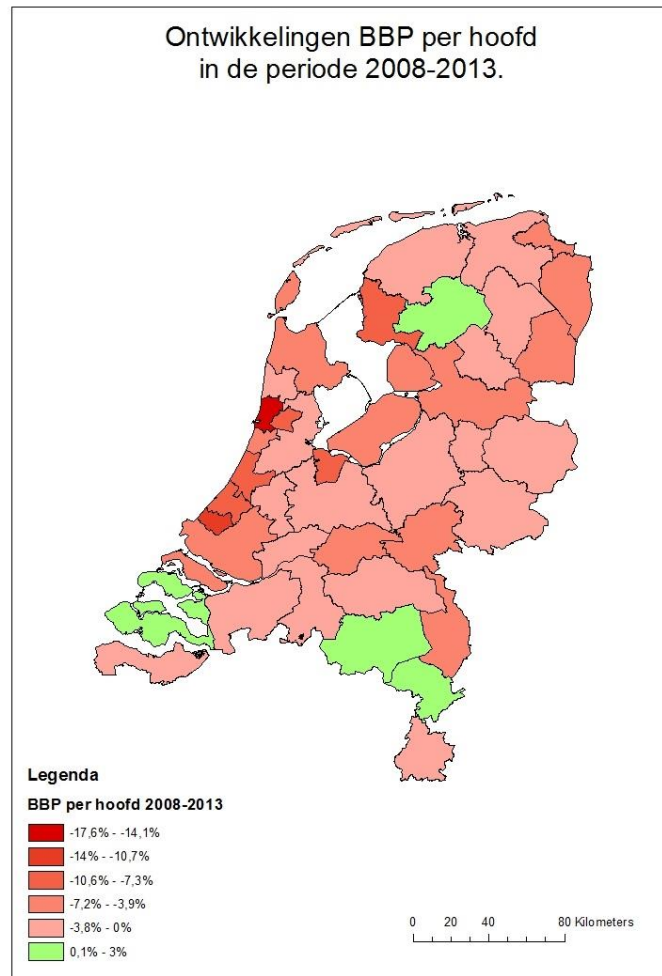
Allereerst is grafiek 2 opgesteld waarin de ontwikkeling van het gemiddelde BBP per hoofd gedurende de periode 2008-2013 wordt weergegeven. In de grafiek is een duidelijke daling in de periode 2008-2009 waarneembaar, waarna er in de periode 2009-2011 juist een opmerkelijke groei in het BBP per hoofd te zien is om vervolgens weer terug te dalen naar iets boven het niveau van 2009. Op basis van de waargenomen schommelingen zijn er vijf perioden opgesteld, namelijk 2008-2009, 2009-2010, 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013. De gedachte achter deze opsplitsing is dat op deze manier preciezer kan worden onderzocht hoe arbeidsparticipatie BBP beïnvloedt. Als immers het verschil tussen 2008 en 2013 wordt gemeten is er een stijging in BBP per hoofd waarneembaar. Maar er wordt op deze manier geen aandacht besteed aan de daling die in de periode 2008-2009 plaatsvond.

Grafiek 2 - BBP per hoofd 2008-2013, gemiddelde van alle COROP-gebieden.

In figuur 4 is weergegeven hoe het BBP per hoofd per COROP-gebied zich heeft ontwikkeld. Opvallend is dat de meeste sterke afname van BBP plaatsvindt in de sterk verstedelijkte gebieden en dat de weinige gebieden die wel een toename van BBP per hoofd lieten zien in de periode 2008-2013, zich in minder verstedelijkte of verstedelijkte regio's bevinden.

Figuur 4 – Ontwikkelingen BBP per hoofd in de periode 2008-2013

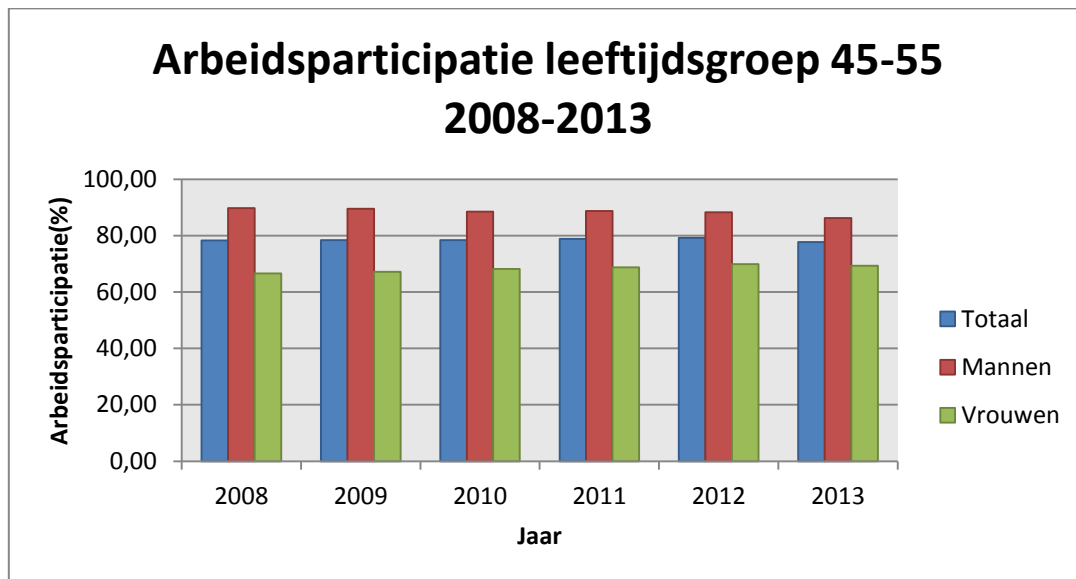
4.1 ARBEIDSPARTICIPATIE EN BBP

In deze paragraaf zullen de resultaten wat betreft de ontwikkelingen van arbeidsparticipatie en het BBP per hoofd worden besproken.

4.1.1 HOE HEEFT DE ARBEIDSPARTICIPATIE VAN 50-PLUSSERS ZICH IN NEDERLAND DE LAATSTE JAREN ONTWIKKELD?

Allereerst is er de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 45-55 voor de periode 2008-2013 in beeld gebracht. In figuur 5 zijn de gemiddelden van de arbeidsparticipatie voor deze leeftijdsgroep weergegeven.

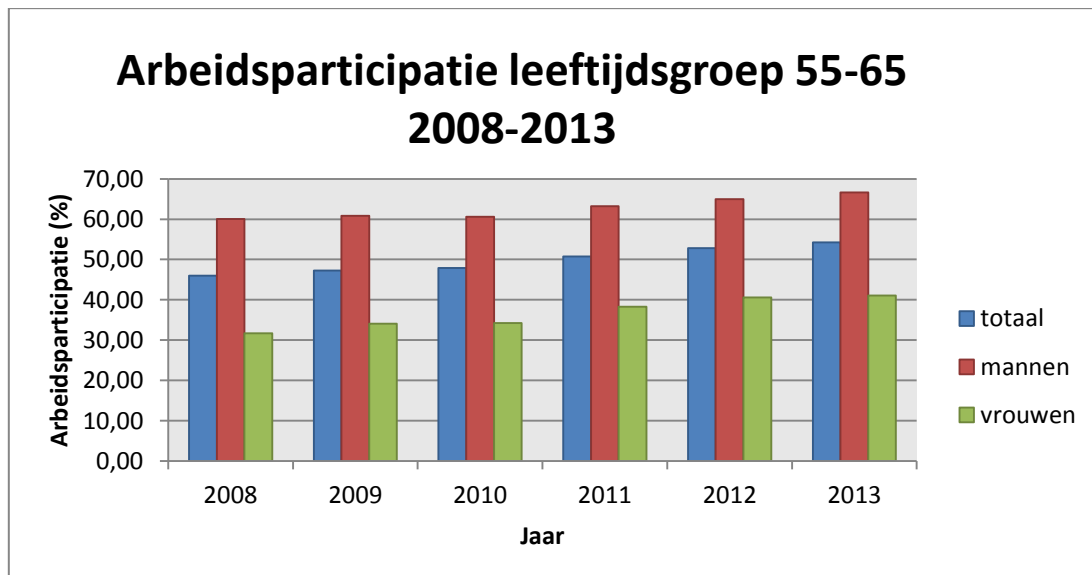
Figuur 5 - Arbeidsparticipatie 45-55

Zoals figuur 5 weergeeft is de arbeidsparticipatie in de leeftijdsgroep 45-55 in de periode 2008-2013 redelijk constant gebleven. Dit is ook het geval als je de arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen afzonderlijk bekijkt voor deze leeftijdsgroep.

Vervolgens is gekeken hoe de arbeidsparticipatie voor de leeftijdsgroep 55-65 zich over deze periode heeft ontwikkeld. In figuur 6 zijn de gemiddelden van de COROP gebieden voor de periode 2008-2013 weergegeven.

Figuur 6 - Arbeidsparticipatie 55-65

Uit figuur 6 kan worden opgemaakt dat de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 55-65 gedurende de periode 2008-2013 is gestegen. Dit is zowel voor mannen als vrouwen het geval. De arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 55-65 is een stuk lager dan die van de leeftijdsgroep 45-55 (78.3% en 46% in 2008 en 77.8% en 54.2% in 2013).

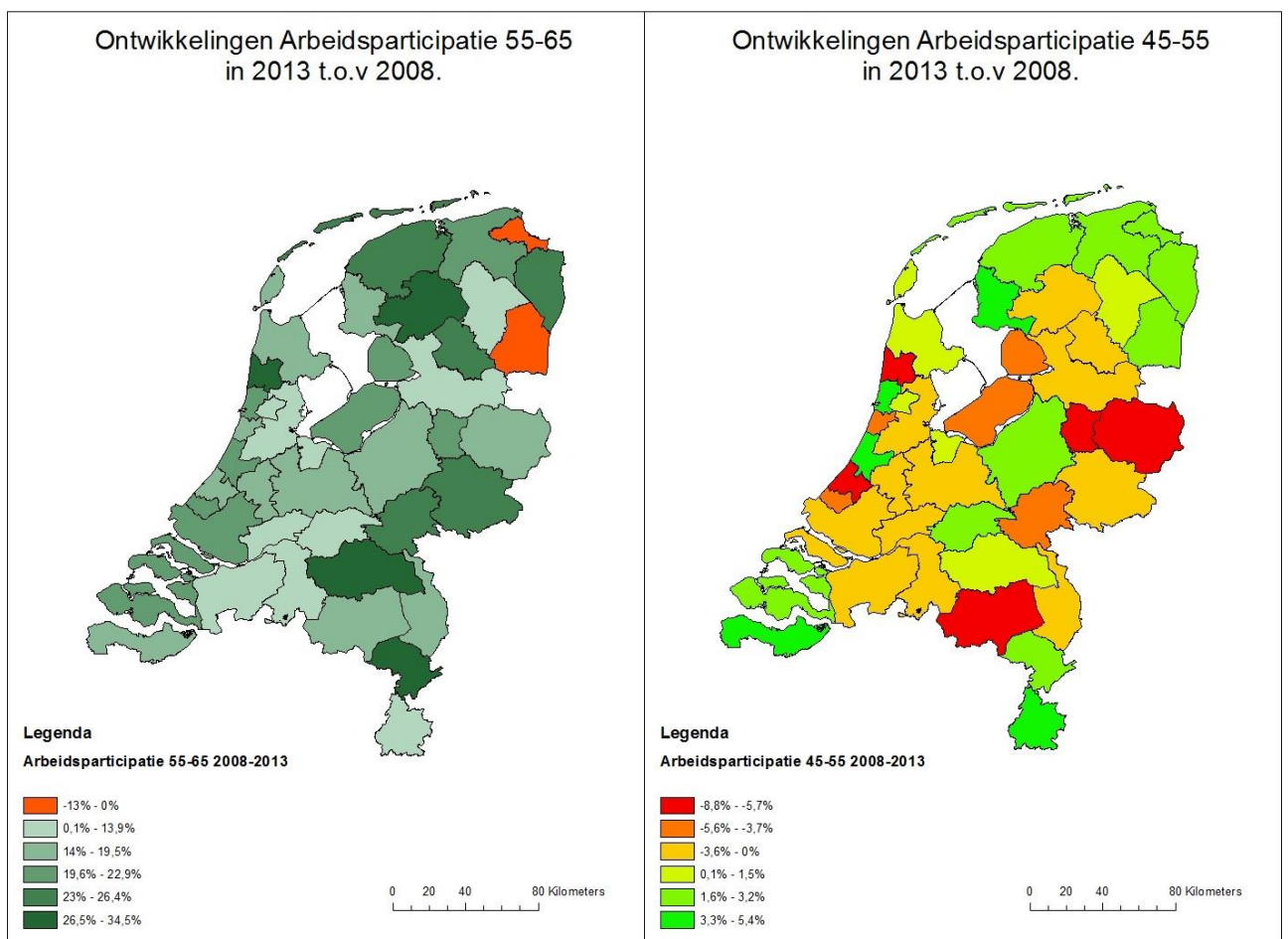
Dit komt overeen met de trends die Arts en Otten (2013) zagen. Ook zij zagen bij vrouwen een sterke toename van de arbeidsparticipatie en dan met name in de leeftijdsgroep 60-65. De verklaring die hiervoor

gegeven wordt is dat sinds de jaren '70 de arbeidsparticipatie van vrouwen in zijn geheel is toegenomen, en dat hierdoor de arbeidsparticipatie van elk cohort weer hoger ligt dan het voorgaande cohort.

4.1.2 REGIONALE ONTWIKKELING

De regionale verschillen in arbeidsparticipatie voor de leeftijdsgroepen 45-55 en 55-65 zijn weergegeven in kaarten, te zien in figuur 7. Hoewel de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 55-65 in vrijwel heel Nederland is toegenomen valt het op dat de sterkste toename voornamelijk plaatsvindt in het noorden en oosten van het land. Dit zijn regio's die als minder verstedelijkt en verstedelijkt zijn geclassificeerd. De gebieden in het Westen van Nederland die als sterk verstedelijkt zijn geclassificeerd hebben een minder sterke groei.

Figuur 7 - Ontwikkelingen arbeidsparticipatie 2008-2013

De ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 45-55 is regionaal gezien een stuk minder eenduidig. Opvallend is dat de regio's waar de grootste toename van de arbeidsparticipatie te zien is voor een groot gedeelte in het noorden van het land liggen. Ook in Zeeland en Zuid Limburg is de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 45-55 toegenomen. Dit zijn voornamelijk minder verstedelijkte regio's. Evenals bij de leeftijdsgroep 55-65 jaar vindt de meest positieve ontwikkeling in arbeidsparticipatie van ouderen dus plaats in minder verstedelijkte gebieden.

Een mogelijke verklaring voor de grote toename van de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroepen 45-55 en 55-65 in het noorden, Zeeland en Limburg is dat deze regio's te maken hebben met een relatief snel vergrijzende bevolking. Deze vergrijzing wordt niet alleen veroorzaakt door een lage vruchtbaarheid maar ook doordat veel jongeren en jonge gezinnen uit de regio weg trekken (OECD, 2013). De arbeidsmarkt wordt ook steeds ouder in deze gebieden en mede hierdoor neemt de arbeidsparticipatie onder ouderen toe, ondanks de ongunstige ontwikkeling aan de vraagzijde van de arbeidsmarkt.

Een andere verklaring is dat de participatiegraad in het Noorden en Limburg lager is dan het landelijke gemiddelde waardoor er meer ruimte is voor groei van de arbeidsparticipatie (Verwest en Van Dam, 2010). Bijvoorbeeld in de provincie Limburg is de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 55-65 tussen 1997 tot 2011 bijna verdubbeld maar was deze nog steeds lager dan het nationale gemiddelde (OECD, 2013).

4.1.2 IS ER EEN VERBAND TUSSEN DE ONTWIKKELING VAN ARBEIDSPARTICIPATIE VAN 50-PLUSSERS EN DE ONTWIKKELING VAN HET INKOMEN PER CAPITA?

Om deze vraag te beantwoorden is door middel van het berekenen van de Spearman correlatiecoëfficiënt gekeken naar het verband tussen de mutaties in BBP per hoofd en de mutaties van de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroepen 45-55 jaar en 55-65 jaar. Omdat de ontwikkelingen in arbeidsparticipatie mogelijk een vertraagd effect hebben op de het BBP per hoofd, zijn mutaties van de arbeidsparticipatie van meerdere voorgaande periode vergeleken met de mutaties van het BBP per hoofd. In tabel 3 zijn de resultaten van deze berekeningen weergegeven voor de cijfers van de totale arbeidsparticipatie en de mutaties van het BBP per hoofd.

Tabel 3 – Resultaten analyse arbeidsparticipatie 45-65 en BBP per hoofd.

Ontwikkelingen BBP per hoofd (in %) in	Ontwikkelingen arbeidsparticipatie (in %) in	Leeftijdsgroep	Totaal	
			Sterkte	Significantie
2012-2013	2012-2013	45-55 jaar	0,281	0,079
		55-65 jaar	0,046	0,779
	2011-2012	45-55 jaar	0,150	0,354
		55-65 jaar	0,096	0,554
	2010-2011	45-55 jaar	0,09	0,582
		55-65 jaar	0,128	0,431
	2009-2010	45-55 jaar	-0,082	0,617
		55-65 jaar	-0,312	0,050
	2008-2009	45-55 jaar	0,270	0,092
		55-65 jaar	0,014	0,934
2011-2012	2011-2012	45-55 jaar	0,138	0,397
		55-65 jaar	0,196	0,225
	2010-2011	45-55 jaar	0,128	0,430
		55-65 jaar	0,273	0,089
	2009-2010	45-55 jaar	-0,077	0,639
		55-65 jaar	-0,137	0,398
	2008-2009	45-55 jaar	0,034	0,833
		55-65 jaar	-0,135	0,408

2010-2011	2010-2011	45-55 jaar	0,186	0,251
		55-65 jaar	-0,088	0,588
	2009-2010	45-55 jaar	-0,332	0,037
		55-65 jaar	-0,089	0,586
	2008-2009	45-55 jaar	-0,111	0,494
		55-65 jaar	-0,034	0,834
2009-2010	2009-2010	45-55 jaar	-0,225	0,163
		55-65 jaar	-0,216	0,182
	2008-2009	45-55 jaar	0,066	0,684
		55-65 jaar	0,121	0,457
2008-2009	2008-2009	45-55 jaar	-0,073	0,656
		55-65 jaar	0,012	0,940
2008-2013	2008-2013	45-55 jaar	-0,125	0,442
		55-65 jaar	0,249	0,121

Van de 30 keer dat er een correlatiecoëfficiënt is berekend voor de variabelen in tabel 3, is er 2 keer een significant verband aangetoond, namelijk voor BBP per hoofd 12-13 en arbeidsparticipatie 55-65 jaar in de periode 09-10 en BBP per hoofd 10-11 en arbeidsparticipatie 45-55 jaar in de periode 09-10. In allebei de gevallen ging het om een negatief verband van een zwakke sterkte.

Naast de mutaties in de totale arbeidsparticipatie is er ook gekeken naar een mogelijk verband tussen de mutaties in BBP per hoofd en de mutaties in arbeidsparticipatie voor mannen en vrouwen afzonderlijk. Ook dit verband is berekend door middel van een Spearman correlatiecoëfficiënt en de resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 4 en tabel 5.

Tabel 4 – Resultaten analyse arbeidsparticipatie 45-65 mannen en BBP per hoofd.

Ontwikkelingen BBP per hoofd (in %) in	Ontwikkelingen arbeidsparticipatie (in %) in	Leeftijdsgroep	Mannen	
			Sterkte	Significantie
2012-2013	2012-2013	45-55 jaar	0,085	0,602
		55-65 jaar	0,138	0,396
	2011-2012	45-55 jaar	0,090	0,580
		55-65 jaar	0,182	0,261
	2010-2011	45-55 jaar	0,120	0,462
		55-65 jaar	0,068	0,679
	2009-2010	45-55 jaar	0,047	0,773
		55-65 jaar	-0,180	0,266
	2008-2009	45-55 jaar	0,053	0,744
		55-65 jaar	0,110	0,500

2011-2012	2011-2012	45-55 jaar	-0,105	0,520
		55-65 jaar	0,122	0,454
	2010-2011	45-55 jaar	0,058	0,724
		55-65 jaar	0,358	0,023
	2009-2010	45-55 jaar	-0,045	0,784
		55-65 jaar	-0,132	0,416
	2008-2009	45-55 jaar	0,006	0,972
		55-65 jaar	0,180	0,268
2010-2011	2010-2011	45-55 jaar	0,114	0,486
		55-65 jaar	-0,004	0,982
	2009-2010	45-55 jaar	-0,266	0,098
		55-65 jaar	0,129	0,426
	2008-2009	45-55 jaar	-0,347	0,028
		55-65 jaar	-0,081	0,620
2009-2010	2009-2010	45-55 jaar	-0,275	0,086
		55-65 jaar	0,140	0,388
	2008-2009	45-55 jaar	-0,092	0,572
		55-65 jaar	0,061	0,709
2008-2009	2008-2009	45-55 jaar	0,128	0,430
		55-65 jaar	-0,016	0,924
2008-2013	2008-2013	45-55 jaar	-0,346	0,029
		55-65 jaar	0,110	0,501

Tabel 5 – Resultaten analyse arbeidsparticipatie 45-65 vrouwen en BBP per hoofd.

Ontwikkelingen BBP per hoofd (in %) in	Ontwikkelingen arbeidsparticipatie (in %) in	Leeftijdsgroep	Vrouwen	
			Sterkte	Significantie
2012-2013	2012-2013	45-55 jaar	0,230	0,153
		55-65 jaar	-0,071	0,661
	2011-2012	45-55 jaar	0,120	0,459
		55-65 jaar	-0,193	0,234
	2010-2011	45-55 jaar	-0,132	0,416
		55-65 jaar	-0,031	0,853
	2009-2010	45-55 jaar	-0,061	0,709
		55-65 jaar	-0,140	0,397
	2008-2009	45-55 jaar	0,259	0,107

		55-65 jaar	-0,304	0,835
2011-2012	2011-2012	45-55 jaar	0,238	0,139
		55-65 jaar	-0,025	0,879
	2010-2011	45-55 jaar	0,039	0,811
		55-65 jaar	-0,179	0,275
	2009-2010	45-55 jaar	-0,049	0,764
		55-65 jaar	-0,188	0,253
	2008-2009	45-55 jaar	0,024	0,881
		55-65 jaar	0,153	0,352
2010-2011	2010-2011	45-55 jaar	0,114	0,483
		55-65 jaar	-0,324	0,044
	2009-2010	45-55 jaar	-0,155	0,341
		55-65 jaar	-0,279	0,086
	2008-2009	45-55 jaar	0,013	0,938
		55-65 jaar	0,123	0,454
2009-2010	2009-2010	45-55 jaar	-0,139	0,392
		55-65 jaar	-0,255	0,117
	2008-2009	45-55 jaar	0,015	0,928
		55-65 jaar	0,050	0,762
2008-2009	2008-2009	45-55 jaar	-0,114	0,486
		55-65 jaar	-0,088	0,594
2008-2013	2008-2013	45-55 jaar	0,038	0,815
		55-65 jaar	0,276	0,090

Uit de 60 analyses uitgevoerd voor Mannen en Vrouwen afzonderlijk kwam vier keer een significant verband naar voren. Dit was drie keer het geval voor Mannen en een keer voor vrouwen. Drie van de vier correlaties zijn negatief. Bij de analyse over de gegevens van mannen zijn correlaties gevonden tussen het BBP per hoofd 11-12 en arbeidsparticipatie 55-65 van de periode 10-11, het BBP per hoofd 10-11 en arbeidsparticipatie 45-55 van de periode 08-09 en het BBP per hoofd en de arbeidsparticipatie voor de periode 08-13. Bij de analyse van de gegevens van de vrouwen werd er een correlatie gevonden voor BBP per hoofd 10-11 en de arbeidsparticipatie 55-65 van dezelfde periode. Alle gevonden verbanden hebben een zwakke sterkte.

Er is dus voor een overgroot gedeelte van de analyse geen correlatie gevonden tussen arbeidsparticipatie en ontwikkeling van BBP in dezelfde periode, en van de gevonden verbanden was er slechts één positief. Dit komt niet overeen met de hypothese dat er een aantoonbaar positief verband is tussen de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie en de ontwikkeling van het BBP per hoofd van de bevolking.

Om een verklaring te vinden voor het ontbreken van een verband kan gekeken worden naar de totale ontwikkeling van de arbeidsmarkt. Door de economische crisis daalde het aantal banen tussen 2009-2013.

Volgens het UWV was er in die periode sprake van een daling van 26.000 banen in totaal. Een toename van arbeidsproductiviteit en de ontwikkelingen van het BBP zijn verantwoordelijk voor het verlies van de meerderheid van deze banen (UWV, 2014a). In de periode 2009-2013 nam het arbeidsaanbod dus af terwijl de arbeidsparticipatie van 55-65 jarigen toenam en de arbeidsparticipatie van 45-55 jarigen ongeveer gelijk bleef. Dit doet vermoeden dat in andere leeftijdsgroepen de arbeidsparticipatie is afgenomen. De hypothese is dat deze afname van arbeidsparticipatie de toename van oudere werknemers teniet doet en daarmee mede verantwoordelijk is voor het ontbreken van een verband tussen arbeidsparticipatie van 50-plussers en BBP per hoofd.

Wat opvalt is dat een toename van arbeidsproductiviteit in de theorie wordt genoemd als een belangrijk onderdeel van toename van het BBP. Storm en Naastepad (2008) geven zelfs aan dat arbeidsproductiviteit verantwoordelijk is voor ongeveer de helft van de groei van BBP en benadrukken dat om de toenemende vergrijzing te financieren niet alleen een toename in arbeidsparticipatie maar ook in arbeidsproductiviteit nodig is.

Toch zorgt de arbeidsproductiviteit in dit geval voor een afname van het aantal banen. Dit kan verklaard worden door creatieve destructie (UWV, 2014a). Bedrijven zullen productie en productieprocessen blijven proberen te vernieuwen om hun concurrenten te slim af te zijn. Nieuwe succesvolle technieken verdringen de oudere technieken. Dit proces en de afname van banen die hiermee samengaat wordt creatieve destructie genoemd. In het verleden ging creatieve destructie vaak samen met een groei in werkgelegenheid. Dit is nu niet het geval. Mogelijk valt dit te verklaren doordat de verhoogde arbeidsproductiviteit pas op langere termijn zorgt voor een verhoging van de werkgelegenheid (UWV, 2014a). In de Macro Economische verkenning van 2015 wordt dit bevestigd: hierin wordt aangegeven dat de toename in productie in 2015 sterk genoeg is om de krimp van werkgelegenheid te stoppen (CPB, 2014).

Een tweede verklaring voor het ontbreken van een verband tussen de variabelen is dat de effecten van de toenemende arbeidsparticipatie van ouderen pas over een langere periode meetbaar zijn. Zo leidt een toename van de arbeidsmarkt in de simulatie, uitgevoerd door Bruinshoofd et al. (2005), tot een groei van BBP over een periode van 10 jaar. Het kan dus zo zijn dat de veranderingen in arbeidsparticipatie van ouderen pas een meetbare invloed hebben op het BBP over een langere periode.

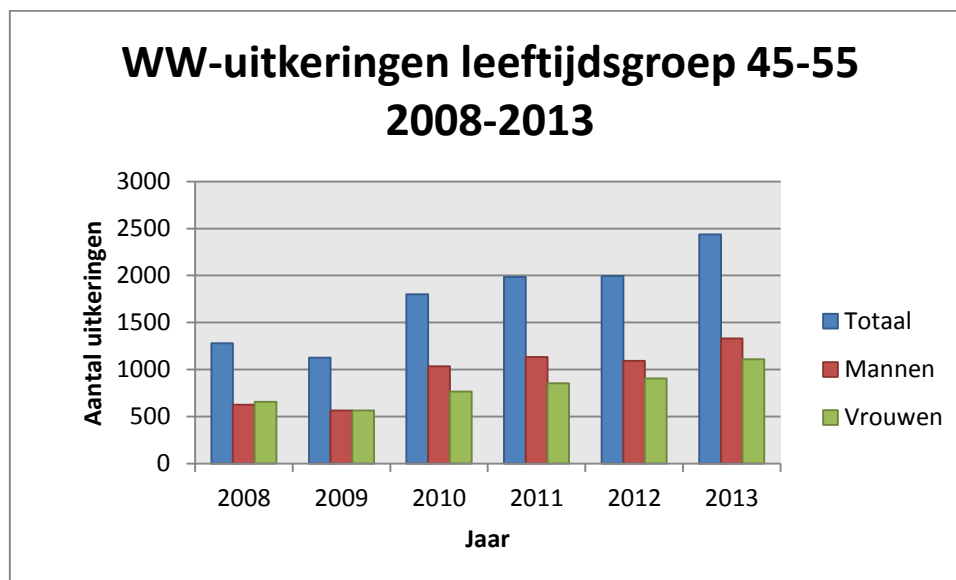
4.2 WERKLOOSHEID

Omdat gebruik is gemaakt van de netto arbeidsparticipatie is alleen gekeken naar de mensen die ook daadwerkelijk aan het werk zijn. Het is echter niet vanzelfsprekend dat iedereen die bereid is te werken ook daadwerkelijk een baan heeft. Daarom is ook gekeken naar de ontwikkeling van de werkloosheid onder oudere werknemers. Hiervoor worden data over het aantal WW-uitkeringen voor de leeftijdsgroep 45-55 en 55-65 gebruikt voor het eerste kwartaal van elk jaar.

4.2.1 HOE HEEFT HET AANTAL UITKERINGEN VAN 50-PLUSSERS ZICH IN NEDERLAND DE LAATSTE JAREN ONTWIKKELD?

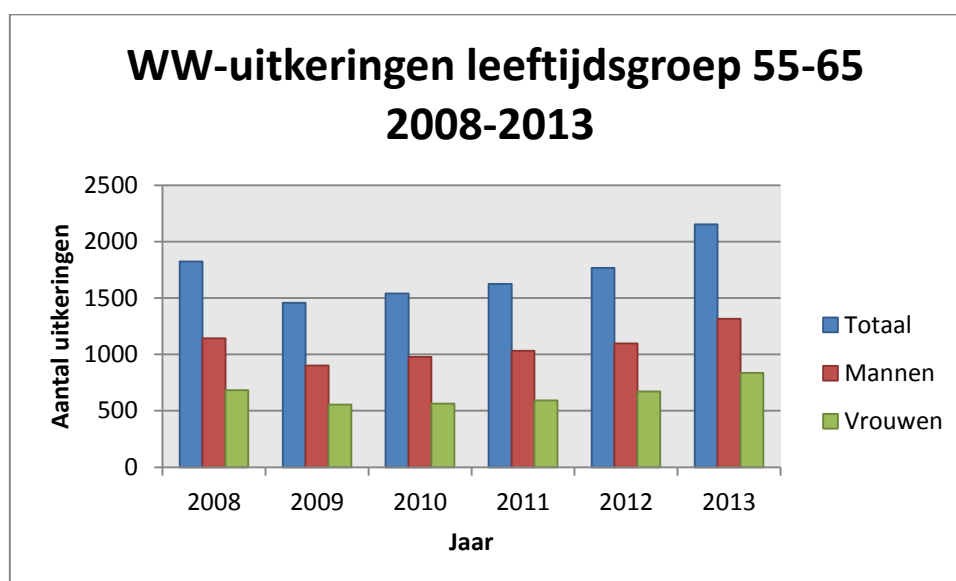
In figuur 8 is te zien hoe het aantal WW-uitkeringen voor de leeftijdsgroep 45-55 zich heeft ontwikkeld voor de periode 2008-2013. Ook hier zijn de gegevens voor mannen en vrouwen er apart bij vermeld. Het is duidelijk dat het aantal WW-uitkeringen sinds 2008 sterk is toegenomen, met name voor mannen.

Figuur 8 - WW-uitkeringen 45-55 jarigen 2008-2013.

In figuur 9 is een staafdiagram afgebeeld die de ontwikkeling van de WW-uitkeringen van de leeftijdsgroep 55-65 weergeeft. Ook hier valt op dat het aantal WW-uitkeringen sinds 2009 is toegenomen. Gedurende de gehele periode is het aantal WW-uitkeringen voor mannen hoger dan voor vrouwen. Vanaf 2009 neemt het aantal WW-uitkeringen voor mannen en vrouwen toe.

Figuur 9 - WW-uitkeringen 55-65 jarigen 2008-2013.

Als beide figuren met elkaar worden vergeleken valt op dat het aantal WW-uitkeringen in 2008 een stuk hoger lag voor de leeftijdsgroep 55-65, maar dat gedurende de periode 2009-2013 er een zodanige toename aan WW-uitkeringen bij de leeftijdsgroep 45-55 heeft plaatsgevonden, dat deze de leeftijdsgroep 55-65 heeft gepasseerd. Procentueel gezien is het aantal werklozen onder de leeftijdsgroep 55-65 (12,0% in 2013) nog altijd hoger dan onder de leeftijdsgroep 45-55 (8,6% in 2013). Dat het aantal WW-uitkeringen voor de leeftijdsgroep 45-55 de gedurende de periode 2008-2013 die van de leeftijdsgroep 55-65 heeft overtroffen is een gevolg van de economische crisis. Gedurende de crisis is het aantal werklozen toegenomen, doordat de arbeidsmarkt kromp terwijl de beroepsbevolking toenam. Ook in de leeftijdscategorie 45-55 nam het aantal mensen met een WW-uitkering toe, en omdat een groot deel van de arbeidsmarkt in deze leeftijdscategorie valt (26.5% in 2013) betekent dit ook een grote toename van het aantal uitkeringen voor deze leeftijdsgroep. Veel meer dan eenzelfde toename in de leeftijdscategorie 55-65 (15,6% in 2013) als gevolg heeft (UWV, 2013).

Het aantal WW-uitkeringen voor mannen ligt hoger dan voor vrouwen omdat mannen vaak werkzaam zijn in de marktsector en de marktsector wordt harder getroffen door een crisis. Vrouwen zijn relatief vaker werkzaam in de collectieve sector, die minder hard wordt getroffen door de crisis (UWV, 2014). Daarnaast herstellen typische mannen sectoren, zoals de bouw en techniek, langzaam van de economische crisis (UWV, 2013).

Van alle leeftijdsgroepen is het percentage werkzoekenden het hoogst voor de leeftijdsgroep 55-65 (12% in 2013). De reden hiervoor is dat oudere werkzoekenden een relatief lage kans op werkherleving hebben (UWV, 2013). In het theoretisch kader is al aangegeven dat oudere werknemers minder gewild zijn en dat veel bedrijven een wervingsbeleid hebben dat gericht is op het binnenhalen van jonge arbeidskrachten (Thun et al., 2007).

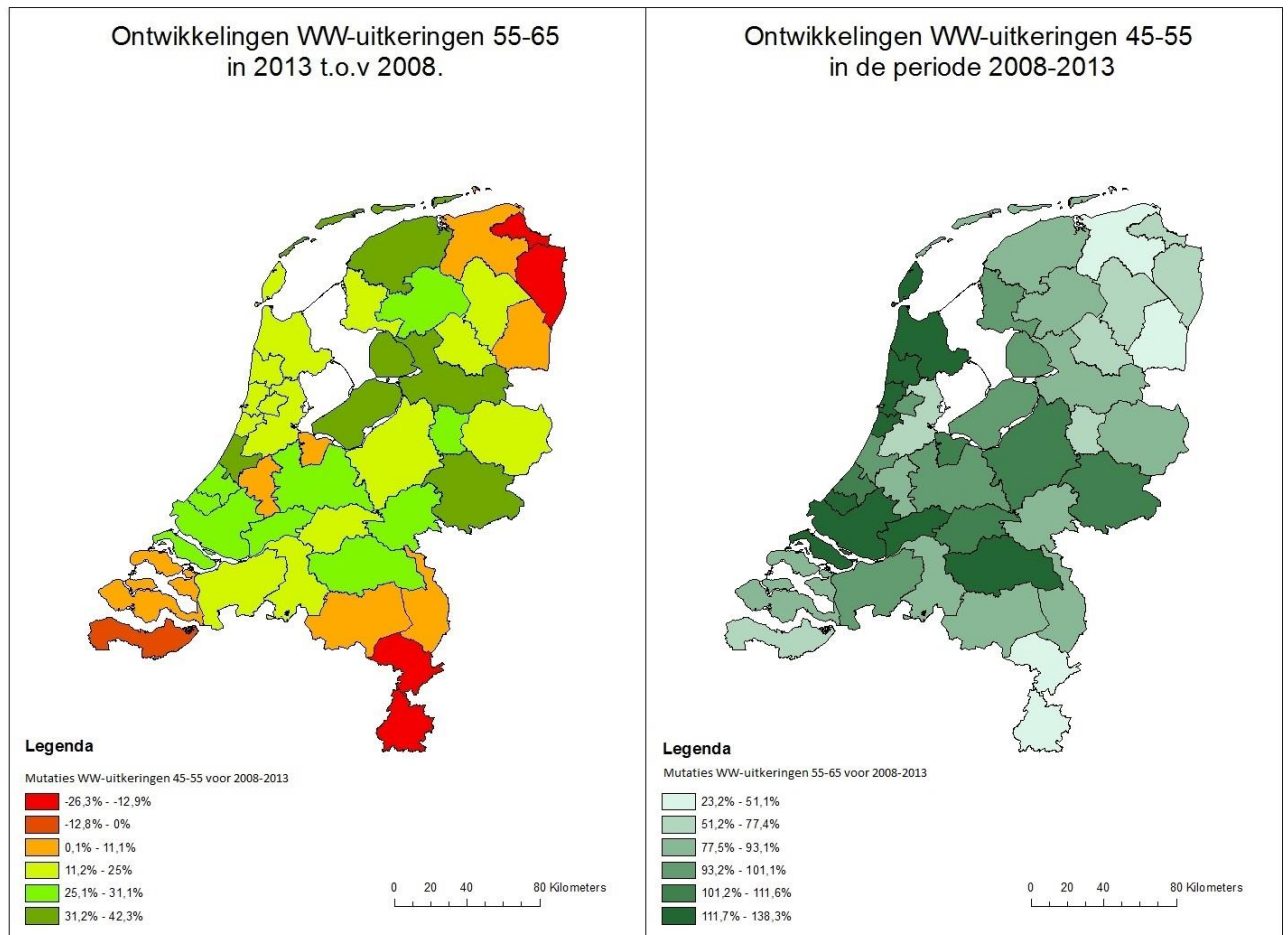
4.2.2 REGIONALE ONTWIKKELINGEN

De regionale ontwikkelingen van het aantal WW-uitkeringen zijn ruimtelijk weergegeven in figuur 10.

Opvallend is dat voor de leeftijdsgroep 45-55 in alle regio's een toename van het aantal WW-uitkeringen heeft plaatsgevonden. De gebieden waar deze toename het sterkst is liggen voornamelijk in het westen van het land,

en vallen voor een groot deel in sterk verstedelijkte gebieden. Hoewel ook in het Noorden, Zeeland en Limburg een toename van het aantal uitkeringen heeft plaatsgevonden is deze beduidend minder sterk dan in het westen van het land.

Figuur 10 - Ontwikkelingen WW-uitkeringen

De regionale ontwikkelingen van het aantal WW-uitkeringen van de leeftijdsgroep 55-65 verschillen duidelijk van elkaar. Er is geen eenduidig verband met verstedelijkingsgraad. In de minder verstedelijkte regio's zoals Groningen en Zeeland neemt het aantal WW-uitkeringen af, maar ook in Limburg, waar de regio's zijn geclassificeerd als stedelijk, neemt het aantal WW-uitkeringen af. Tegelijkertijd vindt grootste toename van het aantal WW-uitkeringen van de leeftijdsgroep 55-65 plaats in minder verstedelijkte gebieden. In de regio's in het westen die over het algemeen het meest verstedelijk zijn, is eveneens een toename te zien van het aantal WW-uitkeringen.

Het noorden van Nederland, Zeeland en Limburg, hebben te maken hebben met een relatief hoge vergrijzing van de bevolking (OECD, 2013). Dit is een mogelijke verklaring voor een afname van het aantal WW-uitkeringen van 55-65. Mensen die eerst WW-ontvingen hebben inmiddels de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en ontvangen nu AOW. Ook had het noorden van Nederland al voor de crisis een relatief hoog aantal werklozen (Broersma en Van Dijk, 2002). Mogelijk is hierdoor de toename van het aantal werklozen in de leeftijdsgroep 45-55 niet zo hoog als in de rest van Nederland.

4.3 SAMENVATTEND

De arbeidsparticipatie van ouderen neemt inderdaad toe. De relatieve toename is groter in regio's waar de arbeidsparticipatie onder ouderen laag was. Er is geen verband aangetoond tussen de ontwikkelingen van arbeidsparticipatie en de ontwikkelingen van het BBP per hoofd. Het aantal WW-uitkeringen voor ouderen neemt ook toe.

Terugkijkend op het conceptueel model kan de relatie tussen het beleid van de overheid en arbeidsparticipatie worden bevestigd. Uit de gegevens over arbeidsparticipatie blijkt immers dat steeds meer ouderen gaan werken; met name in de leeftijdsgroep 55-65 is een toename te zien. De effecten die deze toename van arbeidsparticipatie via de arbeidsmarkt en sociale zekerheid op de economie heeft hebben echter geen aantoonbare invloed op het BBP

5. CONCLUSIE

5.1 CONCLUSIE

In dit onderzoek is er gekeken in hoeverre er een verband is te vinden tussen arbeidsparticipatie van werknemers van de leeftijd 45-65 en de ontwikkeling van het BBP en de periode 2008-2013. Er is gekozen om deze periode op splitsen in 5 verschillende perioden op basis van de ontwikkelingen van het BBP.

De ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van oudere werknemers gedurende deze periode is positief te noemen. Voor de leeftijdsgroep 45-55 blijft de arbeidsparticipatie de gehele periode redelijk stabiel, terwijl de arbeidsparticipatie van de leeftijdsgroep 55-65 gedurende deze periode toeneemt. De vraag was:

In hoeverre is er een verband tussen arbeidsparticipatie van 50-plussers en economische ontwikkeling binnen Nederland gedurende de periode 2008 tot en met 2013?

Er is geen verband te vinden. Verklaringen hiervoor zijn dat de economische crisis die halverwege 2008 intrad verantwoordelijk is voor een zodanig slechte situatie op de arbeidsmarkt dat de positieve ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van de oudere arbeidskrachten teniet worden gedaan door de ontwikkelingen van andere leeftijdsgroepen. Daarnaast is het ook goed mogelijk dat de positieve effecten van de toenemende arbeidsparticipatie van ouderen pas op de lange termijn zichtbaar zullen worden.

Op COROP-niveau valt op dat met name de gebieden in Friesland, Groningen, Drenthe, Zeeland en Limburg afwijken van de rest van Nederland. De participatie van ouderen neemt hier relatief snel toe. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat de participatiegraad onder ouderen hier in vergelijking met de rest van Nederland laag was en daardoor meer ruimte had om te groeien en dat het wegtrekken van jongeren meer kansen op de arbeidsmarkt biedt voor ouderen.

Het aantal WW-uitkeringen is voor ouderen sterk toegenomen in de periode 2008-2013, met name voor de leeftijdsgroep 45-55. Deze toename van werkloosheid kan verklaard worden door de crisis, en omdat de leeftijdsgroep 45-55 de grootste groep is op de arbeidsmarkt zorgt dit bij deze groep voor de grootste toename van het aantal WW-uitkeringen. Daarnaast betekent de verhoging van de arbeidsparticipatie van ouderen ook voor een verhoging van de werkloosheid van ouderen omdat niet alle ouderen meteen aan het werk kunnen.

Op COROP-niveau valt op dat gebieden in Groningen, Drenthe en Limburg afwijken van de rest van Nederland. Hier stijgt het aantal uitkeringen minder snel en neemt het voor de leeftijdsgroep 45-55 zelfs af. Dit valt te verklaren doordat de werkloosheid in deze gebieden al relatief hoog was voor de crisis begon, en de stijging daarom minder drastisch is.

5.2 SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen enkele suggesties worden gedaan voor verder onderzoek. Aangezien de economische situatie gedurende de periode gekozen voor dit onderzoek erg onstabiel was, zou het een interessant alternatief zijn om eenzelfde type onderzoek uit te voeren voor een periode waarin de economische ontwikkelingen stabiel zijn. Vergrijzing is niet alleen een probleem waar de Nederlandse samenleving mee kampt, maar ook vele andere landen binnen de EU ondervinden problemen van een steeds grijsere wordende bevolking. Eenzelfde type onderzoek uitvoeren binnen de gehele EU lijkt dan ook een interessante mogelijkheid om verder te onderzoeken.

6. LITERATUURLIJST

- Arts, K. and Otten, F. (2013). Stijgende arbeidsparticipatie en minder uittreding bij ouderen. *Sociaal-Economische Trends*. 1-13.
- Bakker, P. (2008). *Naar een toekomst die werkt*. Den Haag: Ministerie van SZW.
- Bloom, D., Canning, D. and Fink, G. (2011). *Implications of population aging for economic growth*. 1st ed. Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research.
- Bloom, D. E., D. Canning, G. Fink and J. E. Finlay (2007). "Demographic Change, Institutional Settings, and Labor Supply." Mimeo.
- Broersma, L., & Dijk, J. van (2002). Regional labour market dynamics in the Netherlands. *Papers in Regional Science*. 81, 343-364.
- Bruinshoofd, A., Grob, S. and Hoogduin, L. (2005). *Arbeidsparticipatie van ouderen, Microfinanciële motivaties en beleidsaspecten*. Amsterdam: De Nederlandsche Bank
- CPB (2014). *Macro Economische Verkenning 2015 – Broos Herstel, Koopkracht stijgt*. Den Haag: Centraal Planbureau & SDU uitgevers.
- De Nederlandsche Bank (2014). *Ontwikkelingen en vooruitzichten*. nr. 7. De Nederlandsche Bank.
- Feldstein, M. (2006). *The effects of the ageing European population on economic growth and budgets: implications for immigration and other policies*. Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research.
- Garssen, J. (2011). *Demografie van de vergrijzing*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Johnson, P. and Falkingham, J. (1992). *Ageing and economic welfare*. 1st ed. London: Sage.
- Keese, M. (2006). *Live longer, work longer*. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Kupiszewski, M. (2013). *International migration and the future of populations and labour force resources in Europe*. 1st ed. Dordrecht: Springer.
- Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36(2), pp.211--251.
- Loch, C., Sting, F., Bauer, N. and Mauermann, H. (2010). How BMW is defusing the demographic time bomb. *Harvard business review*, 88(3), pp.99--102.
- Norušis, M. (2012). *IBM® SPSS® statistics 19 guide to data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Macunovich, D. (2002). *Birth quake*. 1st ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Ministerie van Financiën (2014). *Miljoenennota 2015*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2014–2015, 34 000, nr. 1.

- OECD (2005). *OECD employment outlook 2005*. Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2013). *Demographic Change in the Netherlands: Strategies for resilient labour markets*. Paris: OECD Publishing.
- Olsen, H., Manfredi, T., Mestres, J. and Stellingwerf, S. (2014). *Ageing and employment policies: Netherlands 2014: working better with age*. OECD.
- Polman, N., & Elst, M. V. D. (2008). *Verschillen tussen stad en platteland in arbeidsparticipatie van vrouwen*. Den Haag, LEI.
- Quah, D. (2001). Economic Growth: Measurement. *e International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Vol 3.4(Article 85), pp. 4093--4098.
- Reher, D. (2011). Economic and social implications of the demographic transition. *Population and development review*, 37(s1), pp.11--33.
- Storm, S., & Naastepad, C. W. M. (2008). Wat de commissie-Bakker weten moet - Om de kosten van de vergrijzing duurzaam te financieren is een hogere groei van de arbeidsproductiviteit noodzakelijk. Alleen een hogere arbeidsparticipatie is niet voldoende. Arbeidsmarktflexibilisering werkt in dit verband contraproductief, omdat het de productiviteitsontwikkeling schaadt. *Economisch-Statistische Berichten*. 93, 260.
- Thun, J., Grössler, A. and Miczka, S. (2007). The impact of the demographic transition on manufacturing: Effects of an ageing workforce in German industrial firms. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 18(8), pp.985--999.
- United Nations. (2002). *World population ageing: 1950--2050*. New York: United Nations Population Division.
- UWV (2014a). *Arbeidsmarktprognose 2014-2015*. Amsterdam: UWV.
- UWV (2014b). *Landelijke arbeidsmarktprognose 2014 Update, februari 2014*. Amsterdam: UWV.
- UWV (2013). *Arbeidsmarktprognose 2013-2014*. Amsterdam: UWV.
- Verwest, F., & Dam, F. V. van (2010). *Van bestrijden naar begeleiden: demografische krimp in Nederland: Beleidsstrategieën voor huidige en toekomstige krimpregio's*. Den Haag, Planbureau voor de leefomgeving.
- Vos, R., Ocampo, J. and Cortez, A. (2008). *Ageing and development*. 1st ed. London: Zed.

Websites

CBS (2014a). Geraadpleegd op 22-12-2014 via

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/piramide-fx.htm> Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2014b), Beroepsbevolking; regio's. Geraadpleegd op 19-11-2014 via

<http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=71887NED&VW=T> Centraal Bureau voor de Statistiek

CBS (2014c), Macro-economie; kerncijfers, regio. Geraadpleegd op 28-12-2014 via

<http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=82801NED&VW=T> Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2014d), Werkloosheidswet, uitkeringen naar regio, leeftijd en geslacht. Geraadpleegd op 8-12-2014 via

<http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=70059NED&VW=T> Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2015a). Geraadpleegd op 14-01-2015 via

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/informatie/decentrale-overheden/informatie-voor-gemeenten/gemeenten-en-regionale-indelingen/regionale-indelingen/landelijk-dekkende-indelingen/default.htm> Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2015b), Regionale kerncijfers Nederland. Geraadpleegd op 14-1-2015 via

<http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=70072ned&D1=1-56%2c80-88&D2=17-56&D3=18&HDR=T&STB=G1%2cG2> Centraal bureau voor de statistiek.

7. BIJLAGE

Bijlage 1.

Bijlage 1 - Tabel mutaties 2008-2013 per COROP-gebied.

Regio's	Bevolkingsdichtheid	Stedelijkheid	Mutatie BBP/hoofd 2008-2013	Mutaties arbeidsparticipatie 45-55	Mutaties arbeidsparticipatie 55-65	Mutaties WWuitkeringen 45-55	Mutaties WWuitkeringen 55-65
Oost-Groningen	182	Minder verstedelijkt	-6,25	2,67	26,42	58,90	-12,87
Delfzijl e.o.	181	Minder verstedelijkt	-6,58	2,59	-12,99	66,67	-26,32
Overig Groningen	311	Verstedelijkt	-1,21	2,42	20,23	51,06	10,00
Noord-Friesland	206	Minder verstedelijkt	-1,29	2,03	26,29	92,97	34,18
Zuidwest-Friesland	177	Minder verstedelijkt	-9,19	3,67	15,49	94,74	25,00
Zuidoost-Friesland	187	Minder verstedelijkt	1,93	-2,39	34,53	85,71	26,17
Noord-Drenthe	182	Minder verstedelijkt	-2,48	0,98	13,56	73,85	22,47
Zuidoost-Drenthe	187	Minder verstedelijkt	-5,89	3,09	-5,73	50,57	6,80
Zuidwest-Drenthe	190	Minder verstedelijkt	-1,62	-2,92	25,76	75,00	22,03
Noord-Overijssel	254	Minder verstedelijkt	-6,74	-2,75	11,30	92,23	33,82
Zuidwest-Overijssel	367	Verstedelijkt	-0,60	-8,77	20,99	76,36	28,33
Twente	421	Verstedelijkt	-1,03	-5,88	17,62	92,72	18,06
Veluwe	362	Verstedelijkt	-3,48	2,12	18,22	111,56	23,48
Achterhoek	259	Minder verstedelijkt	-3,11	-2,20	24,60	108,94	34,05
Arnhem-Nijmegen	798	Verstedelijkt	-4,25	-3,69	25,05	86,47	31,10

Zuidwest - Gelderland	340	Verstede lijkt	-5,01	1,90	13,94	103,28	19,00
Utrecht	901	Verstede lijkt	-2,28	-1,59	16,80	95,24	26,83
Kop van Noord-Holland	344	Verstede lijkt	-5,08	1,02	18,33	123,68	13,57
Alkmaar en omgeving	866	Verstede lijkt	-2,73	-6,77	33,73	138,30	18,82
IJmond	1219	Sterk Verstede lijkt	-17,55	4,50	22,95	129,73	20,00
Agglomeratie Haarlem	1727	Sterk Verstede lijkt	-7,18	-4,23	17,22	122,22	20,24
Zaanstreek	1469	Sterk Verstede lijkt	-9,62	1,16	10,56	97,67	18,46
Amsterdam	1807	Sterk Verstede lijkt	-0,92	-2,16	11,66	77,43	24,56
Gooi en Vechtstreek	1242	Sterk Verstede lijkt	-7,63	1,45	11,20	105,88	7,50
Agglomeratie Leiden en Bolle	1489	Sterk Verstede lijkt	-9,58	4,52	21,68	101,12	41,80
Agglomeratie 's-Gravenhage	3281	Sterk Verstede lijkt	-7,96	-6,35	19,45	109,09	25,85
Delft en Westland	1470	Sterk Verstede lijkt	-11,06	-4,85	21,91	126,32	26,87
Oost-Zuid-Holland	699	Verstede lijkt	-3,48	-0,85	18,18	90,41	10,32
Rijnmond	1140	Sterk Verstede lijkt	-5,83	-1,07	21,94	122,19	27,36
Zuidoost-Zuid-Holland	855	Verstede lijkt	-2,90	-2,53	12,75	135,90	29,46
Zeeuws-Vlaanderen	145	Minder verstede lijkt	-2,14	4,45	16,83	66,67	-4,17
Overig Zeeland	261	Minder verstede lijkt	2,95	3,23	22,62	85,71	10,62

West-Noord-Brabant	508	Verstede lijkt	-3,72	-2,03	13,18	99,51	11,14
Midden-Noord-Brabant	514	Verstede lijkt	-2,85	-1,01	10,81	87,50	18,03
Noordoost-Noord-Brabant	475	Verstede lijkt	-2,36	0,87	31,83	121,91	27,42
Zuidoost-Noord-Brabant	518	Verstede lijkt	1,59	-5,74	17,71	93,09	3,69
Noord-Limburg	337	Verstede lijkt	-4,90	-2,49	18,44	81,03	6,38
Midden-Limburg	354	Verstede lijkt	1,79	2,06	31,22	47,96	-16,67
Zuid-Limburg	932	Verstede lijkt	-1,37	5,40	11,78	23,23	-16,67
Flevoland	282	Minder verstede lijkt	-5,31	-3,95	20,85	97,16	42,28